

Педагогічні умови виховання відповідальності старшокласників у процесі учнівського самоврядування.//Наукові записки Вінницького державного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Педагогіка і психологія: //Зб.наук.праць – Випуск 32/Редкол.: В.І.Шахов (голова) та ін.- Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2010- 459с. – С.136-141.

Голова Н.І.

Хмельницький національний університет, викладач

Педагогічні умови виховання відповідальності старшокласників в процесі учнівського самоврядування

Постановка проблеми. Виховання відповідальності старшокласників можливе, якщо розширити межі свободи учнів, дати можливість вільного вибору, проявити власну активність та ініціативність. Учніське самоврядування це і є тим ефективним простором для виховання такої важливої якості як відповідальність. Для виховання відповідальності старшокласників в процесі учнівського самоврядування потрібно застосувати методично грамотну підтримку та забезпечити ефективні педагогічні умови та принципи педагогічного керівництва.

Мета статті: Обґрунтувати ефективність педагогічних умов виховання відповідальності старшокласників в процесі учнівського самоврядування.

Виклад основного матеріалу. Значну роль у виховній роботі відводив учнівському самоврядуванню В.Сухомлинський. Однією з умов реалізації активності дітей він вважав наявність у школі великої кількості дитячих колективів: клубів, ланок, гуртків, секцій. Гостро заперечуючи бюрократизацію самоврядування, Сухомлинський стверджував, що воно є засобом впливу там, де існують матеріальні, господарські й трудові відносини під безпосереднім педагогічним наглядом [3]. В.Сухомлинський постійно наголошував на необхідності матеріальної основи самодіяльності дітей. З цього приводу він писав, що дитячі організації стають школою виховання громадянськості лише тоді, коли поняття самодіяльності, керівництва, підкорення, дисципліни тримаються не на словах, а мають під собою тверду трудову, матеріальну, господарську основу. А

справжня самодіяльність народжується й стає засобом виховного впливу на особистість лише там, де є трудові, матеріальні, господарські відносини [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с.503 - 504].

Значної уваги надавав він і забезпеченню методично грамотного педагогічного керівництва, суть якого повинна полягати в тому, щоб виховний задум учителя здійснювався активною діяльністю самих учнів [4, с.556]. Основне завдання педагогічного керівництва учнівською самодіяльністю, стверджував він, в тому, щоб використовувати численні можливості, які надає життя, для найрізноманітніших духовних зв'язків між вихованцями, щоб у єдиному загальношкільному колективі було багато колективів, в основі яких лежить спільність інтересів, діяльності, задумів, захоплень [**Ошибка! Источник ссылки не найден.Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с.30]. Звідси і мудрість педагога-вихователя полягає в тому, щоб вихованці не відчували його дріб'язкової опіки і формального нагляду, щоб задум діти висували і здійснювали як свій власний [5**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с.623]. В.Сухомлинський закликав: "Зробіть правилом морального виховання: нехай ваш виховний задум здійснюється активною діяльністю самих учнів» [4, с.556].

У практиці загальноосвітньої школи діяльність органів самоврядування часто обмежується масштабами класного колективу і школи, що значно звужує, збіднює характер спілкування. Крім того, за такої ситуації різко зменшується педагогічний вплив на учнів за межами школи. Особливо гострою постає ця проблема для сільських шкіл, де навчаються учні з різних населених пунктів. По закінченню навчання ці учні їдуть до своїх населених пунктів і зовсім випадають із поля педагогічного впливу. На недопустимість такого явища у свій час вказував і А.Макаренко. У зв'язку з цим структура діяльності учнівського самоврядування не повинна обмежуватись лише масштабами школи. Вона має охоплювати усі форми роботи з дітьми як у школі, так і за її межами. Це значно посилить педагогічний вплив на учнів і дасть можливість набагато більше залучати старшокласників до управлінської діяльності, до вирішення найактуальніших виховних проблем як у школі, так і за її межами.

Організація самовиховання за місцем проживання учнів сприятиме активному залученню батьків і громадськості до вирішення педагогічних завдань, забезпечить реалізацію потреби старшокласників у продуктивному спілкуванні з дорослими. Як справедливо зазначає В.Коротов, самоврядування не означає надання дітям можливості робити все, що заманеться. Воно є об'єктом і результатом найскладнішої, вищої форми педагогічного керівництва дитячим колективом [2**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с.120].

Виховання відповідальності як і будь-якої іншої якості особистості – процес надзвичайно складний і тривалий. Згідно із запропонованими Т.Льїною етапами виховання особистості, умовно його можна поділити на IV етапи.

Для того щоб вихованець міг поводитись правильно, нести відповідальність за свої вчинки, він повинен знати, як саме треба себе вести і чому так, а не інакше. Тому *першим етапом* виховання відповідальності в учнів старшого шкільного віку у процесі діяльності учнівського самоврядування буде ознайомлення учнів із загальними нормами та суспільними правилами поведінки.

Школярам необхідно пояснити або показати на практиці значення відповідальності як особистісної якості, розповісти, в чому саме вона має виявлятися і чому це потрібно знати. Джерелом цих знань має бути не тільки слово вихователя, але й особливо його власний приклад або приклад інших, яких би учні хотіли наслідувати.

Другим етапом є формування ставлень.

Засвоєння знань у виховному процесі передбачає ставлення вихованців до запропонованих їм норм і правил поведінки, повне опанування яких можливе тільки в тому випадку, коли старшокласник готовий їх сприйняти як значущі для себе. Школяр, зіставляючи й оцінюючи, вирішує, справедлива чи несправедлива, корисна чи ні певна вимога. Це й є основою формування мотивів відповідальної поведінки.

Третій етап – формування поглядів та переконань. Формування поглядів характеризує етап сприйняття і перетворення норм в особисте надбання. Можна вважати, що сформованість поглядів – це психічний стан, який характеризує потенційну готовність до дії. Переконання – це стійкі, засновані на певних принципах і світобаченні погляди, які, спонукаючи до дії, служать орієнтирами в житті. Найбільш доцільний шлях формування та закріплення переконань – організація досвіду коректної поведінки, створення ситуацій, що вимагають визначення позиції в діях.

Четвертий етап – формування спрямованості особистості.

Вправи у діяльності, неодноразові повторення дій, які отримують схвальну оцінку з боку оточуючих (вихователя, ровесників, батьків), приводять до формування звичок культурної поведінки, яка стає для людини нормою, потребою. Система звичних дій, вчинків, які здійснюються у відповідності до вироблених переконань, переходить у рису характеру, стає властивістю її особистості. В результаті формується спрямованість особистості як система узгоджених між собою взаємозв'язаних переконань і потреб [1].

Важливу роль у організації та ефективній діяльності учнівського самоврядування, ефективності його впливу на формування відповідальності в учнів старшого шкільного віку відіграють принципи педагогічного керівництва ним. До найважливіших з них можна віднести такі:

1. Поєднання педагогічного керівництва з розвитком ініціативи і самодіяльності вихованців.

Цей принцип визначено на основі тієї закономірності, що ефективність виховання у вирішальній мірі залежить від активності учасників виховного процесу. Як відомо, особистість виявляє найбільшу активність, коли їй надається можливість продемонструвати ініціативу, самостійність і творчість. Тому важливо у процесі організації учнівського самоврядування ставити учнів перед необхідністю робити вибір, приймати самостійні рішення, активно брати участь в їх виконанні.

Слід уникати надмірної опіки учнівського самоврядування, оскільки вона пригнічує волю школярів, стримує розвиток їх самостійності. Вихователь повинен поступово зменшувати міру втручання в дію органів самоврядування, розвиваючи таким чином їх відповідальність і саморегуляцію.

2. Безумовне позитивне ставлення до особистості.

Цей принцип вимагає від педагога ставитися позитивно до всіх членів учнівського самоврядування: активних і пасивних, умілих і неумілих організаторів певних видів діяльності. Наявність такого принципу обумовлена тим, що змінити вихованця можна лише тоді, коли він відчує, що до нього ставляться як до особистості: з повагою і доброзичливістю, враховуючи його індивідуальність, своєрідність і неповторність. Без цього неможливий повноцінний психологічний контакт, а отже й ефективна співпраця з учнівським самоврядуванням.

Безумовне позитивне ставлення до особистості вихованця сприяє формуванню в нього позитивного ставлення до себе, прагнення до самовдосконалення. Спілкування вчителя з учнем, як з гідним поваги партнером, визнання за ним права на власну позицію, права бути самим собою розвиває у нього такі якості, як самоповага, почуття своєї унікальності, неповторності, індивідуальності.

3. Опора на позитивне.

Цей принцип ґрунтується на закономірності, що сприйняття особистістю виховних впливів залежить від її ставлення до вихователя. Останнє у значній мірі походить від того, наскільки вихователь задовольняє потребу учня в самоствердженні. Орієнтація на позитивні якості особистості і є однією із найважливіших умов її самоствердження, а отже і позитивного ставлення учня до вихователя та виховних впливів.

Принцип опори на позитивне вимагає виявляти у кожного учня позитивні якості і, спираючись на них, розвивати інші, недостатньо сформовані риси.

4. Поєднання поваги з вимогливістю до учасників учнівського самоврядування.

Цей принцип базується на тій закономірності, що позитивна реакція особистості на виховні впливи обумовлюється врахуванням її потреб, інтересів і можливостей. Якщо ж вихователь буде ставити вимоги до учня або до органів учнівського самоврядування без належної поваги до них, то він зустрине опір. «Якомога більше вимогливості до вихованця і якомога більше поваги до нього» – неодноразово повторював А.С.Макаренко. Розкриваючи суть цієї вимоги, він вказував, що мірою поваги до особистості повинна бути міра вимогливості: чим більше я тебе поважаю, тим більше від тебе вимагаю (оскільки вірю в тебе, твої можливості).

5. Прихованість виховних впливів.

Виховання – це партнерська, діалогічна взаємодія вихователя та учнів. Успіх виховного впливу залежить не стільки від того, який зміст вкладає в нього вихователь, скільки від того, як сприймають його вихованці. Якщо учні сприймають спілкування педагога з ними як спеціально організований процес, призначений лише для того, щоб змінити їхні переконання і ціннісні орієнтації, то ефективність виховного впливу значно зменшується. Учні нерідко підсвідомо або відкрито чинять опір. “Тому сутність педагогічної позиції вихователя, – зазначав А.С.Макаренко, – має бути прихована від вихованців і не виступати на перший план. Вихователь, який без кінця переслідує вихованців явно спеціальними бесідами, набридає вихованцям і майже завжди викликає певну протидію”.

В.О.Сухомлинський вважав, що однією з умов високої ефективності педагогічного впливу є обстановка невимушеності цього впливу. Іншими словами, учневі не слід у кожний момент знати, що вчитель його виховує. Виховний намір повинен бути прихований обстановкою дружніх, невимушених взаємин. Зробити свій виховний задум непомітним – один з дуже важливих елементів педагогічної майстерності.

6. Систематичність і наступність у взаємостосунках з органами учнівського самоврядування.

Ефективність виховного процесу великою мірою залежить від того, наскільки наступними і безперервними є педагогічні впливи на учнів. Цей принцип пов'язаний з тією закономірністю, що виховання об'єктивно можливе і завжди здійснюється через ті цінності та потреби, які вже сформовані в структурі особистості вихованця. Адже переконати учня в необхідності певної поведінки або важливості соціальної норми чи виконанні певного доручення можна лише звернувшись до вже сформованих у нього цінностей і потреб.

Вимога наступності передбачає таку організацію виховання, за якої той або інший виховний захід є логічним продовженням попередньої виховної роботи, закріплює і розвиває досягнуте, підносить вихованця на більш високий рівень розвитку, забезпечує перехід від простих до більш складних форм поведінки, поступово розвиває його переконання та ціннісні орієнтації.

7. Єдність і послідовність виховних впливів.

По-перше, цей принцип вимагає, щоб всі особи, хто причетний до організації учнівського самоврядування, діяли спільно, ставили перед вихованцями погоджені вимоги, доповнюючи і підсилюючи педагогічний вплив. Ефективність діяльності учнівського самоврядування, його вплив на формування у старшокласників відповідальності забезпечується тісною взаємодією всіх його учасників. Якщо виховні впливи не узгоджуються, то на успіх розраховувати неможливо. Вихованець при цьому дезорієнтується, зазнає значних психічних перевантажень, бо не знає, кому вірити, за ким іти, яких правил дотримуватися. Крім того, неузгодженість вимог може призвести до того, що старшокласники почнуть розглядати норми і правила поведінки як необов'язкові, встановлені кожним вихователем на свій розсуд.

По-друге, поведінка педагога - координатора повинна бути послідовною, а не хаотичною і непередбачуваною, коли одного дня він поступливий, дозволяє учням поводитися, як завгодно, а потім раптом стає авторитарним і сварить їх за ту ж саму поведінку. Учні почувають себе збентеженими і невпевненими, якщо не знають заздалегідь, як поведеться вчитель у будь-який момент, як відреагує на певну ситуацію. Їм необхідна сталість, щоб відчутти

існування порядку та необхідності його підтримування. Цілком можна погодитись із В.Коротовим, що немає нічого страшнішого для розвитку самостійності школярів, як довіривши їм певну справу, потім вмішатись у неї і диктувати свою волю, не рахуючись із думкою учнівського самоврядування [2,с.125].

8. Принцип емоційності виховання.

Ефективність виховного впливу учнівського самоврядування значною мірою залежить від того, наскільки емоційно тісними є взаєностосунки між учасниками виховного процесу. Тільки за тих умов, коли організація життєдіяльності школярів сприяє виникненню у них позитивних емоцій, почуття радості від дотримання моральних норм, гуманного ставлення до людей, турботи про навколишній світ, виховні впливи учнівського самоврядування досягнуть бажаної мети. Якщо ж між учасниками виховного процесу постійно виникають негативні взаєностосунки, а дії учнів не супроводжуються позитивними емоціями, почуттям радості, ефективність виховних впливів різко зменшується. На дотримання принципу емоційності у вихованні особливу увагу звертає В.О.Сухомлинський. У своїй діяльності він постійно турбувався про те, щоб уже в дитинстві кожний майбутній громадянин відчув, пережив радість праці, радість творчості, радість творення.

Реалізація принципу емоційності передбачає залучення школярів до насиченої позитивними емоціями діяльності, серед яких особливе значення має духовна діяльність. Остання являє собою активні зусилля особистості для того, щоб духовні багатства суспільства – його політичні, моральні, естетичні ідеї, погляди, переконання, ідеали – стали її внутрішніми цінностями, нормами і правилами поведінки.

9. Врахування вікових та індивідуальних особливостей вихованців.

Ефективність виховного впливу учнівського самоврядування значною мірою залежить від знання вихователем своїх вихованців, їх вікових та індивідуальних особливостей. У *старшому шкільному віці* відбувається особистісне і професійне самовизначення, інтенсивно розвивається

самосвідомість, а з нею і самостійність. Зростає відповідальність за власну поведінку, складаються плани на майбутнє. Старші школярі починають займатися самовихованням. У багатьох з них формується завищена самооцінка і завищені домагання. В поглядах на життя, на людські стосунки нерідко спостерігається максималізм.

Поряд з віковими важливо враховувати *індивідуальні особливості* вихованців: темперамент, характер, потреби та інтереси.

Важливо враховувати також такі особливості темпераменту, як екстраверсія або інтроверсія, емоційна стабільність або нестабільність. З учнями-інтровертами, яким властива замкнутість, схильність до самоаналізу, стриманість, здатність до самоконтролю, слід поводитися інакше, ніж з екстравертами – життєрадісними, товариськими, комунікабельними, дещо безтурботними і легковажними, з недостатнім самоконтролем. Відносини з екстравертом, крім обов'язкової доброзичливості, повинні включати обмеження і контроль, з інтровертом, навпаки, – заохочення і свободу.

Крім того, одним вихованцям властива емоційна неврівноваженість, підвищена знервованість, інших відрізняє емоційна стабільність. Ставлення до перших за інших рівних умов повинно бути більш спокійним, теплим і доброзичливим, послідовним, без різких змін.

Таким чином, можна зробити **висновки**, що учнівське самоврядування здатне значно активізувати виховання відповідальності старшокласників за таких педагогічних умов:

- структура організації сприятиме залученню учнівської молоді до активної участі в житті класу, школи та навколишнього середовища;
- зміст і форми діяльності відповідатимуть віковим та індивідуальним інтересам старшокласників, матимуть суспільно корисну значущість;
- наявність методично грамотного педагогічного керівництва органами учнівського самоврядування, головним гаслом якого має бути: «довіряти і допомагати».

В статті науково обґрунтовані та запропоновані ефективні педагогічні умови виховання відповідальності старшокласників в процесі учнівського самоврядування.

Ключові слова: відповідальність, управлінська діяльність, старшокласники, учнівське самоврядування, педагогічні умови.

The effective pedagogical condition education responsibility currently in process pupils self – government in scientifically argued but affered in this article.

Key words: responsibility, administrative activity, pupils'. self – government, pedagogical conditions.

Список літератури

1. Іванчук В. Педагогічні засоби формування громадянських цінностей старшокласників //Обрії. – 1999. – №1. – С.19-21.
2. Косолапов Р.И. Свобода и ответственность [Текст] / Р.И. Косолапов, В.С. Марков, - М., 1969, - 95 с.
3. Сухомлинський В.О. З чого починається громадянин // Сухомлинський В.О. Вибрані твори у 5-т.– К. 1977. – Т.5.– С. 359-365.
4. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості // Вибрані твори: В 5 т. - Т.1. - К.: Рад. школа. - 1976. – С. 55 - 208.
5. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором // Вибрані твори: В 5 т. - Т.4. - К.: Рад. школа. - 1977. - С.394-628.

